

FORGÁCS JUDIT¹**A fogvatartottak kártalanítása az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlata tükrében****Compensation for Prisoners in the Light of the Case-law of the European Court of Human Rights****Absztrakt**

Dolgozatom témája annak vizsgálata, hogy a nemzetközi követelményrendszer tükrében a bebörtönzés körülményei – különös tekintettel az élettér elégtelenségére – miként sértik/sérthetik az emberi méltóságot, a büntetés-végrehajtási rendszerben fennálló strukturális problémák megoldására milyen szakmai eljárások bevezetésével kíséreljük meg kártalanítani a sérelmet szenvedett fogvatartottakat és végül néhány javaslattal élek a lehetséges túltelítettség szakmai módszerekkel való csökkentésére.

Kulcsszavak: büntetés-végrehajtás, kártalanítás, túltelítettség, minimális élettér

Abstract

In my paper, I intend to examine how the circumstances of imprisonment are or may be detrimental to human dignity, with particular focus on the inadequate living space, in the light of the international requirement system, the professional processes we intend to introduce in order to compensate the damaged prisoners and find a solution to the structural problems of the penitentiary system, and finally, I make some proposals to address the possible overcrowding with professional methods.

Keywords: law enforcement, compensation, overcrowding, minimal living space

¹ NKE Rendészettudományi Kar, Büntetés-végrehajtási Tanszék, PhD-hallgató, ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola - Faculty of Law Enforcement Department of Corrections, NUPS, PhD student, UM Deák Ferenc Doctoral School of Law, E-mail: foragacs.judit@uni-nke.hu
ORCID: 0000-0003-4490-5875

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A büntetés-végrehajtás során érvényesítendő – az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen – alapvető jogai, mint az emberi méltóság tiszteletben tartása, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalma és az egyenlő bánásmód elve a büntetés-végrehajtás egészét át kell, hogy hassák, korlátokat állítva és feltételeket szabva a kényszer alkalmazásának lehetőségét is magában foglaló állami büntetőhatalom gyakorlásának. Az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott az Alaptörvényben meghatározott alapvető jogait,² valamint egyéb jogait és kötelezettségeit – a törvényben, a bíróság ítéletében, valamint a bíróság és az ügyészség egyéb határozatában meghatározott korlátozásokkal vagy tilalmakkal – a büntetés-végrehajtás rendjével összhangban gyakorolja, illetve teljesíti. Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alapvető érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.

Abban az esetben, amikor egyáltalán szükséges az elkövető bebörtönzése, a szabadságvesztés körülményeinek biztosítaniuk kell az emberi méltóság tiszteletét és érvényre kell juttatniuk azokat az elveket és értékeket, amelyek a szabadságvesztés végrehajtását keretezik. (Pallo, 2016) Ebből a szempontból különösen fontos kérdések: egy elítélre eső minimális lakóter meghatározása; a börtöncellák figyelésének problémája, érte ezen a kémlelőnyíláson és a kamerával történő figyelést; a magánzárkába, vagy maximális biztonságú részlegbe történő elhelyezést; valamint az elítéltek személyes szükségleteit biztosító, mindennapi alapvető életvitelükhöz szükséges feltételek biztosítását.

1. AZ ELÍTÉLTEK JOGI HELYZETÉT ÖVEZŐ NEMZETKÖZI KÖVETELMÉNYRENDSZER VÁZLATA

A büntetés-végrehajtás jogi szabályozása kezdetekben a világon alacsonyabb szintű jogforrásokban történt, általában a végrehajtást irányító országos hatóság részéről. Az elítéltek jogi helyzetének átfogó szabályozása hosszú évszázadokon át mellékes tényezőnek számított. Angliában, Belgiumban és Hollandiában azonban már a múlt század végén önálló törvények szabályozták a büntetés-végrehajtás alapkérdéseit, így az elítéltek jogi helyzetét is. A nemzetközi büntetőjogi és börtönügyi bizottság az 1920-as években felállította a minimális követelményeket, amelyeket az elítéltek emberséges és szociális kezelése szempontjából minden kultúrállamnak kötelessége volt betartani. A bizottságban részt vett államok – közöttük hazánk is – és a Népszövetség elfogadta 1929-ben az „Az alapelvek az elítélt kezelésére” címen kiadott nemzetközi dokumentumot, amely a korabeli leglényegesebb börtönügyi követeléseket foglalta össze. (Vókó, 2014)

² Alaptörvényünk a nemzetközi joggal összhangban állította fel szabályait, III. cikke értelmében „(1) Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

Európai börtönpolitikáról, illetve börtönügyről a II. világháborút követő időszakról kezdve beszélhetünk. „*Ettől az időszaktól figyelhetők meg ugyanis Európában (illetőleg nemzetközi szintén is) olyan határozott erőfeszítések, amelyek egy új, az alapvető emberi jogokat felölelő világrend létrehozására irányultak.*” (Juhász, 2014, 139. o.) A fogvatartáshoz köthető alapelvek az 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikkében jelenik meg először „*minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van (...)*”, az 5. cikk fogalmazta meg a kínvallatás, kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetés vagy bánásmód tilalmát. Döntő mérföldkő volt az emberi jogok fejlődésében és védelmében a Londoni Szerződés 1949-ben történő aláírása, és ezzel az Európa Tanács létrejötte. Az Európa Tanács tevékenységének egyik legfontosabb eredménye az 1950. november 4-én megkötött *Emberi Jogok Európai Egyezménye* (továbbiakban: Egyezmény).³ Az Egyezmény forradalmisága mégsem az állampolgári jogok és kötelességek felsorolásában rejlik, hanem abban, hogy azok betartásának ellenőrzésére különleges mechanizmust alakított ki. Az Egyezmény keretében (II. fejezet) állították fel az *Emberi Jogok Európai Bíróságát*⁴ (továbbiakban: EJEB), amely az emberi jogok legfőbb európai bírói fóruma és feladata az Egyezmény érvényesítése. Az Egyezmény tehát keretjellegű, melyet a bíróság esetjoga tölti ki tartalommal, döntései egyben tájékoztatást is nyújtanak a jogalkotók és jogalkalmazók számára. A nemzetközi egyezmények új generációjához tartozott a *Polgári Jogok Nemzetközi Egységokmánya* (továbbiakban: Egységokmány), mely a kínzás tilalma mellett foglalkozik a szabadságuktól megfosztott személyek jogaival. Az Egységokmány kimondja, hogy a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni (10. cikk 1.), illetve olyan bánásmódot kell alkalmazni, melynek alapvető célja az elítéltek megjavítása és társadalmi visszailleszkedésük elősegítése (10. cikk 3.).

Az ENSZ 1955. augusztus 23. és szeptember 2. között tartott kongresszusa a bűnözés megelőzése és a bűnözőkkel való eljárás keretében kivételes jelentőségű nemzetközi szintű okmányt fogadott el. A *Minimum Standard Szabályok*⁵ néven ismertté vált szabálygyűjtemény, hosszú időn keresztül egyedülként foglalkozott a börtönstandardokkal és a börtönpolitikával. A bebörtönözöttekkel való bánásmóddhoz kiadott minimális szabályok olyan jogeszköz, amely nem kötelező érvényű, de a legvégső esetben lehet alkalmazni.

A 70-es évek végére uralkodóvá vált felfogás, mely más törekvésekkel együtt a büntetés-végrehajtás központi kategóriájává a börtönviszonyok humanizálását tette. E törekvésnek két igényt kellett kielégítenie: az egyik a társadalom biztonságához való joga, a másik a fogvatartott személye emberi méltóságának tisztelete. 1984 májusában a Bűnmegelőzési és Ellenőrzési Bizottság több ajánlást terjesztett elő, amelyek azt célozták, hogy a bebörtönözöttekkel való bánásmódban a minimális alapelveket minél hatékonyabbá tegyék a

³ Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikke tartalmazza a kínzás tilalmát

⁴ European Court of Human Rights (ECtHR) Az emberi jogok védelmére felállított bíróság strasburgi székhellyel működik, jelenlegi formájában (a korábbi kétfokozatú Bizottság és Bíróság helyett) 1998. november 1-jén jött létre.

⁵ United Nations, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

gyakorlatban. Az „*eljárások a minimális szabályok alkalmazására*” című ajánlás tartalmazza, hogy az államok öt évenként számoljanak be arról, milyen haladást értek el az alapelvek alkalmazása terén. (Vókó, 2014) Pozitívan lehet értékelni, hogy a „bebörtönzöttekhez való bánásmóddhoz” kiadott minimális szabályokat kötelező normának ismerik el mindazok az államok, amelyek képviselői részt vesznek az ENSZ által a bűnözés megelőzésének és a bűnözéssel kapcsolatos eljárásnak a kérdéseiről időszakonként megrendezett kongresszusokon. A nemzetközi fórumokon egyetértés alakult ki a büntetés-végrehajtási politika három lényeges irányát illetően:

- a szabadságvesztés büntetésnek a szabadságtól való megfosztásból kell állnia, a büntetéshez többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélkül;
- a büntetés végrehajtásának elvileg a bűnelkövető újbóli beilleszkedését kell céloznia;
- a büntetés-végrehajtási rendszernek és tevékenységnek biztosítania kell az ember alapvető jogainak betartását. (Földesi, 1988)

Az európai büntetés-végrehajtási jog szempontjából kiemelt jelentőséggel bír az Európa Tanács egyik fő szerve a *Miniszterek Bizottsága* (továbbiakban: Bizottság), amely a tanács döntéshozó testületének szerepét tölti be. Hatáskörébe tartozik többek között az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéletei végrehajtásának ellenőrzése is. A Bizottság kötelező jogi erővel nem bíró határozatokat, illetve ajánlásokat bocsát ki, közülük mindenképpen kiemelendő az *Európai Börtönsszabályok* (továbbiakban: EBSZ) néven ismert ajánlás, melynek közvetlen előzménye a már hivatkozott ENSZ Minimum Standard Szabályok⁶ volt. Az EBSZ az időközben felmerülő hiányosságok kiküszöbölése és jelentős korszerűsítések után 1987-ben nyerte el végső formáját. Ezt követően 2006-ban ismét szükségessé vált az EBSZ átdolgozása és aktualizálása annak érdekében, hogy megfeleljen a végrehajtási joganyagban és a gyakorlatban egyaránt bekövetkezett fejlődésnek.⁷

Az Emberi Jogok Európai Egyezményén kívül az Európa Tanács még egy végrehajtási relevanciával bíró egyezményt fogadott el, a „*Kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai Egyezményt*” (továbbiakban: Kínzás elleni Egyezmény), amely 1989. február 1-jén lépett hatályba. A Kínzás elleni Egyezmény kínzásként értelmez minden olyan cselekményt, amelyet „szándékosan testi vagy lelki fájdalom kiváltása céljából alkalmaznak” valakivel szemben. A nemzetközi tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy a tilalom önmagában nem elegendő a jelenség megszüntetéséhez, ezért a hatékonyság elősegítésére a megfigyelő és jogorvoslati mechanizmusok mellett megelőzési törekvések is jelentkeztek. Ennek eredményeként jött létre a *Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésére Létrehozott Európai*

⁶ Ezt a szabálygyűjteményt ajánlotta a tagállamok figyelmébe ugyanis némi módosításokkal az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1973-ban.

⁷ Az EBSZ szerteágazó fejlődésében kulcsszerep jutott az EJEB döntéseinek, valamint a CPT általános jelentéseinek

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

*Bizottság*⁸ (továbbiakban: CPT), mely a Kínzás elleni Egyezmény végrehajtását ellenőrzi. A kínzás tilalma az ember életét, testi és lelki épségét, az emberi méltóságot védi. A tilalom sérelme többnyire polgárháborús, diktatórikus, rendezetlen társadalmi viszonyok között, alárendeltségi helyzetben fordul elő, de különös jelentőséggel bír a szabadságuktól megfosztott személyek védelmének érdekében is.

A CPT látogatásai periodikusak és ad-hoc jellegűek, a bizottság időszakonként, előre rögzített időpont és program alapján szervez látogatásokat egyes tagállamokban, míg ad-hoc jellegű, konkrét célú látogatásokra akkor kerül sor, ha a körülmények ezt megkívánják. Ilyenkor a látogatás a tagállam értesítését követően azonnal végrehajtható. A Kínzás elleni Egyezmény kötelezi a tagállamokat, hogy a bizottság küldöttségét a látogatások alkalmával akadályozás nélkül, bárhová beengedjék. A bizottság emellett felhatalmazással rendelkezik arra is, hogy a fogvatartottakkal tanúk vagy örök jelenléte nélkül beszélgessen. Funkciójának teljesítése során a CPT-nek jogában áll hasznosítania nem csupán az emberi jogokra vonatkozó európai egyezményben foglalt jogi normákat, hanem számos más ide vonatkozó emberi jogi dokumentumot is (valamint azoknak az érintett emberi jogi szervezetek általi értelmezéseit). Ugyanakkor nem köti az ugyanezen a területen bírói vagy félig jogalkalmazói szervek esetjogi megközelítése, de kiindulópontként vagy referenciaként alkalmazhatja azt a szabadságuktól megfosztott személyekkel kapcsolatos bánásmód értékelésénél az egyes országokban. A látogatásokat követően megfogalmazott jelentésekben a bizottság észrevételeket, megjegyzéseket, javaslatokat, ajánlásokat tehet a fogvatartottak körülményeinek javítása érdekében. A jelentés emellett magába foglal egy írásos válaszkérést is az adott állam részéről, melyben válaszol a bizottság javaslataira, illetve információkérésére, és egyúttal kifejti, hogy milyen intézkedéseket fog érvénybe léptetni a CPT észrevételei alapján. (Pallo, 2017)

A rendszerváltást követően Magyarország több globális és regionális emberi jogi nemzetközi egyezmény részes államává vált. Szükséges kiemelni az univerzális konvenciók közül az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmányát, valamint a Kínzás Elleni Egyezményt. Magyarország 1990. november 6. óta tagja az Európa Tanács nemzetközi szervezetének, Hazánk az Emberi Jogok Európai Egyezményét 1992. november 5-i hatállyal ratifikálta és az 1993. évi XXXI.⁹ törvénnyel hirdette ki.

Az ENSZ Közgyűlése 2002 decemberében fogadta el a „*Kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai Egyezmény*” fakultatív jegyzőkönyvét¹⁰ (továbbiakban: OPCAT). A jegyzőkönyv két alapvető fontosságú rendelkezést foglal magába: egyrészt felállítja a Megelőzési Albizottságot, másrészt minden szerződő fél számára előírja a nemzeti szinten kialakított prevenciók mechanizmus működteté-

⁸ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

⁹ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

¹⁰ Optional Protocol to the Convention Against Torture

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

sét. (Nagy, 2017) Ennek értelmében a fakultatív jegyzőkönyvet aláíró országoknak az un. *Nemzeti Megelőző Mechanizmus* (NMM) intézményét kellett létrehozniuk a dokumentum ratifikálásától számított egy éven belül, amely rendszeres monitorozó látogatásokat tesz a fogva tartásra szolgáló helyszíneken. Az NMM rendszeresen megvizsgálja a szabadságuktól megfosztott személyekkel szemben foganatosított bánásmódot a fogva tartás helyszínén, ajánlásokat tesz a megfelelő hatóságoknak a szabadságuktól megfosztottakkal való bánásmód és a fogva tartás körülményeinek javítása érdekében, illetve javaslatokat vagy észrevételeket nyújt be meglévő vagy tervezett szabályozásokkal kapcsolatosan. A látogatások gyakoriságát az NMM saját hatáskörében dönti el. (Pallo, 2012) Magyarország 2012. január 1-vel¹¹ csatlakozott a fakultatív jegyzőkönyvhöz, hazánkban a nemzeti ellenőrző mechanizmus feladatát az alapvető jogok biztosa látja el.

2. NETKÖZI NORMÁK MEGJELENÉSE A ZSÚFOLTSÁG¹² MEGÍTÉLÉSÉBEN

Európában az emberi jogok védelmének strasbourgji rendszere – a zsúfoltság megítélésével kapcsolatban – az Egyezmény 3. cikkére hivatkozik, mely tartalmazza a kínzás tilalmát: *”Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”* Az EJEB számos, a börtönkörülményekkel kapcsolatos korábbi ítéletére hivatkozva¹³ idézte fel a 3. cikk megsértésének lehetséges kiváltó okait: (1) rendelkezik-e minden fogvatartott saját alvóhellyel a zárkában, (2) rendelkeznek-e fejenként 3 négyzetméternyi személyes térrel, illetve (3) elég nagy-e a teljes zárkaméret ahhoz, hogy a zárkában tartózkodó fogvatartottak szabadon tudjanak mozogni a berendezési tárgyak közt. Bármely feltétel hiánya a 3. cikk megsértését alapozza meg. *A fejenkénti 3 négyzetméter meglétének hiánya pedig önmagában is a 3. cikk megsértését eredményezi.*¹⁴ Ugyanakkor az EJEB számos egyéb körülményt is figyelembe vesz az egyezményesértés megítélése és a kártérítés összege szempontjából, mint a fogva tartás hosszát, a szabadtéri mozgási lehetőségeket, vagy a fogvatartott testi- és lelki állapotát. A fogva tartás körülményei, akár már egy rövidebb, 10 napos fogva tartás mellett is elegendőek lehetnek a 3. cikk sérelmének megállapításához, ha azok a kérelmező által állítottan rosszak és az érintett kormány által nem cáfolhatóak (*Karapetyan v. Örményország, 27 October 2009, 22387/05*). *„Akár már néhány órán keresztül a bírósági tárgyalásra történő várakozás is egyezményesértő lehet, egy 1-2 négyzetméteres helyen, amennyiben itt a kérelmező sokadmagával kényszerül szorongani, nem kap vizet, élelmet és nem jogosult WC használatra (Valeriu és Nicolae Rosca v. Moldova, 20 October 2009, 41704/07)”. (Pázsit -Tallódi, 2017, 125. o.)*

¹¹ 2011. évi CXLIII. törvény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyvének kihirdetéséről

¹² A zsúfoltság – a hozzáadott többszörös negatív tartalom miatt – kevésbé nevezhető szakmailag megfelelő terminus technicusnak. Pontosabb fogalmunk a telítettség, amely az elhelyezési kapacitás és az aktuális létszám egymáshoz való viszonyát írja le. Dolgozatomban mindkét fogalmat, egymás szinonimáiként használom.

¹³ pl.: Ananyev és mások kontra Oroszország, 42525/07 és 60800/08, § 98

¹⁴ Nieciecki kontra Görögország, 11677/11, §§ 49-51.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

Az ellátási normák sarokpontja az Európai Börtön szabályok szempontjából is az elszállítás. A EBSZ erre vonatkozó elvárása, hogy minden egyes fogvatartottat éjszaka, elvben egyszemélyes zárkában kell elhelyezni azon esetek kivételével, amikor vélelmezhető, hogy más fogvatartottakkal együtt elhelyezése kívánatosabb. Az *egyágyas zárkában történő elhelyezés* biztosítása az emberi méltóság védelmezésén keresztül a fogva tartás alatti káros hatások megakadályozását, az egymás ellen elkövetett nemkívánatos cselekmények megelőzését célozná. Az egyszemélyes elhelyezés biztosítása komoly pénzügyi gátakba ütközik a nálunk gazdagabb tagállamok esetében is, ennek ellenére törekedni kell a zsúfoltság elkerülésére. A fogvatartott személyek elsősorban a személyes komfortjukon keresztül tudják értékelni a túltelítettséget. Ez még akkor is így van, ha más és más életviszonyokból kerültek a börtönbe. A bebörtönzéssel együtt járó mentális és pszichés stressz minden kellemetlenséget, eltérő élethelyzetet extrém módon felerősít. A zsúfolt elhelyezés kedvezőtlenül hat a higiéniai körülményekre, túlterheli a szolgáltató rendszert, így például az egészségügyi ellátást és az oktatást. (Pázsit-Tallódi, 2017) Ez a helyzet pedig növeli a feszültséget a személyzet és a fogvatartottak között, miközben a mindennapokban erre van a legkevésbé szükség.

2.1. MINIMÁLIS ÉLETTÉR MEGHATÁROZÁSA A NEMZETKÖZI NORMÁKBAN

Az EBSZ rendelkezései szerint az elhelyezésre vonatkozó minimum követelményeket¹⁵ be kell építeni a nemzeti szabályozásba, és a belső jognak garantálnia kell a megfelelő jogvédelmi mechanizmusokat. Fontos rögzíteni azt is, hogy sem az EBSZ, sem más nemzetközi egyezmény nem írja elő az elhelyezés minimális négyzetméterét, miközben utal arra, hogy a minimális értékeket a hazai szabályozásban rögzíteni kell. A nemzetközi normarendszerben mégis van egy általánosan elfogadott érték, amely először az CPT 2. számú általános jelentésében¹⁶ nyilvánult meg. A szervezet rögzíti, hogy *egyszemélyes elhelyezés esetén hat, míg közös elhelyezés során négy négyzetméter* az elfogadható terület. Esetjogában, a zsúfoltságához köthető konkrét ügyekben pedig az EJEB¹⁷ következetesen hivatkozik erre a CPT- jelentésre,¹⁸ így a bíróság jogalkalmazó tevékenysége jogforrássá erősödött. (Pallo - Forgács, 2015) Mindazonáltal a CPT a legideálisabbnak a 9-10 m²-es egyszemélyes zárkákat tartja. Az Európa Tanács ugyan elvárja a tagállamoktól, hogy intézkedéseket tegye-

¹⁵ R(99) 22. ajánlása a börtönök túltelítettségéről és a börtönnépszerűség növekedéséről.

¹⁶ CPT 2nd General Report[CPT/INF(92) 3. 1992. április 13.

¹⁷ Az emberi jogok védelmére felállított EJEB strasburgi székhellyel működik, jelenlegi formájában (a korábbi kétfokozatú Bizottság és Bíróság helyett) 1998. november 1-jén jött létre.

¹⁸ A 2013-as CPT- ellenőrzés megállapításairól lásd részletesebben Ruzsonyi Péter: Presentation. TAIEX Workshop on prevention of ill-treatment by Prison and Police Officers. Podgorica, Montenegro, 2015.

http://ec.europa.eu/enlargement/taieux/dyn/taieux-events/library/detail_en.jsp?EventID=60228 Letöltve 2016. 03. 14.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

nek a túlszűfolttság leküzdésére, azonban azt már magukra a kormányzatokra, illetve a hatóságokra bízta, hogy ennek milyen módon tesznek eleget.

Az EJEB Nagykamarája 2016. október 20-án hozott ítéletében¹⁹ oldotta fel azt az elentmondást, mely a saját esetjoga alapján kialakult gyakorlat és a CPT által irányadó értékek között feszült. Ekkor határozta meg pontosan a börtönzsűfolttság értékelése során irányadó elveket és követelményeket a többszemélyes zárákakra vonatkoztatva. A Nagykamara megerősítette, hogy az *irányadó minimum követelmény a 3 m² élettér biztosítása, amelynek számítása során a rendelkezésre álló térből le kell vonni a mosdó és illemhely területét, ugyanakkor bele kell számolni a bútorokat*. A 3 m²-es standard irányadó az előzetes letartóztatásban lévőkre és az elítéltekre is.

Amennyiben egy többszemélyes zárákban 3 m² alá esik a rendelkezésre álló élettér, erősen vélelmezhető az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértése. Ebben az esetben az érintett államnak lehetősége nyílik megcáfolni a vélelmet annak bemutatásával, hogy fennálltak olyan tényezők, amelyek képesek voltak megfelelően kompenzálni a szükséges élettér hiányát. A Nagykamara ezzel feloldotta a korábbi esetjogában meglévő ellentmondást, mivel elutasította azt a megközelítést, miszerint a 3 m²-nél kisebb élettér automatikusan a 3. cikk sérelmét eredményezi.

Ha egy többszemélyes zárákban 3 m² és 4 m² közé esik az egy főre jutó élettér, az EJEB fontos tényezőként veszi figyelembe az életteret a megfelelő fogva tartási körülmények értékelése során. Az ilyen esetekben akkor állapítható meg a 3. cikk megsértése, ha a szűk élettér a nem megfelelő fogva tartási körülmények más aspektusaival párosul: ilyenek tekinthető például a természetes fény vagy levegő hiánya, a szoba nem megfelelő hőmérséklete, a mosdók és illemhelyekre vonatkozó követelményeknek való meg nem felelés. E szerint 3 m² feletti elhelyezés esetén csak egyes körülmények együttes fennállása esetén állapítható meg a jogsérelem. (Pázsit – Tallódi, 2017) A fenti ítéletben a Nagykamara kifejtette, hogy habár továbbra is figyelemmel van a CPT minimum standardjaira, nem tartja azokat döntő jelentőségűnek a CPT és az EJEB által ellátott különböző feladatokra tekintettel.

3. MAGYARORSZÁG A TÚLTELÍTETTSÉG CSAPDÁJÁBAN

Hazánkban a szabadságelvonással járó szankciókat – a törvényi rendelkezéseknek megfelelően – a büntetés-végrehajtási intézetekben hajtják végre. Jelenleg a büntetés-végrehajtás intézményrendszerében megyei és országos intézetek működnek. A megyei intézetek főként az előzetes letartóztatást az elzárás különféle fajtáit, illetve a rövid tartamú szabadságvesztést hajtják végre. Az országos büntető intézetben a jogerősen elítélteket helyezik el. Az országos intézetek vegyes jellegűek, közöttük találhatóak a fegyházak és börtönök, valamint a börtönök és fogházak.

¹⁹ Muršić kontra Horvátország (7334/13) ügy

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

Visszatekintve az elmúlt évekre megállapítható, hogy 2008 óta emelkedő, majd stagnáló tendenciát mutat hazánkban a fogvatartotti létszám. Ehhez hozzájárul az is, hogy a magyar bíróságok jellemzően szabadságvesztés-centrikus büntetés kiszabás gyakorlatot folytatnak, sőt gyakrabban alkalmaznak fegyház és börtön végrehajtási fokozatot, mint fogház fokozatot. A zsúfoltság külső és belső megítélése természetesen ennél árnyaltabb képet mutat a valóságban. Jellemző rá egyfajta dinamikus változás, megfigyelhető, hogy mértéke az év elején és év végén csökkenő tendenciájú, mindemellett jelentős eltérés tapasztalható intézetenkénti bontásban is. Szakemberek számára nyilvánvaló, hogy az előzetes letartóztatást is végző büntetés-végrehajtási intézetekre nagyobb nyomás nehezedik e téren, mint a klasszikusan szabadságvesztés végrehajtására berendezkedett börtönökre. Tovább színesíti a túltelítettség megítélését az a tény, hogy akár egy intézetben belül, objektumonként jelentős, hatvan-hetven százalékos eltérést mutat az aktuális létszám és a rendelkezésre álló elhelyezési kapacitás aránya.

Az négy legzsúfoltabb bv. intézet átlagtelítettségi mutatója (%)²⁰

Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön	155%
Fővárosi Bv.	152%
Budapesti Fegyház és Börtön	150%
Márianosztrai Fegyház és Börtön	150%

A 2008 óta növekvő, majd stagnáló, de még mindig megterhelő magyarországi börtönzsúfoltsággal kapcsolatos ítéletét az EJEB első alkalommal 2012. január 17-én hozta. A *Kovács István Gábor kontra Magyarország* (15707/10) ügyben állapította meg az Egyezmény 3. cikkének megsértését, melyben leszögezte, hogy a kérelmező elhelyezése huzamosabb ideig a CPT által meghatározott minimum, azaz 4 négyzetméter alatt volt. Az EJEB ítéletében jelezte, hogy a börtönök túlzásfokúsága olyan, más strasbourgi döntésekben (pl. *Szél kontra Magyarország* ügy, 30221/06. sz. kérelem, 2011. június 7-én kelt ítélet) is kifogásolt súlyos probléma, amelyet a magyar hatóságoknak hatékony intézkedésekkel mielőbb ki kell küszöbölniük. A fenti ítéletek hatására egyre több fogvatartott fordult az EJEB-hez, mely azt a feltételezést eredményezte, hogy Magyarországon tömeges, strukturális és rendszerszintű probléma alakult ki.

Figyelemre méltó és kiemelési igényel a *Varga és mások kontra Magyarország* ügyben 2015. március 10-én nyilvánosságra hozott ítélet,²¹ melyben az EJEB megállapította: a hat kérelmező fogvatartási körülményei sértették az embertelen, megalázó bánásmódot az Em-

²⁰ Országos összesítő a büntetés-végrehajtási intézetek telítettségéről (2017. 08. 02.) Forrás: BvOP

²¹ *Varga és mások kontra Magyarország*. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete, 2015. márc. 10.

http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Varga_v_Hungary_osszefoglalo.pdf Letöltve 2016.10.14.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

beri Jogok Európai Egyezménye 3. cikkében foglalt tilalmát.²² Az EJEB emellett kimondta: a büntetés-végrehajtási intézetek túlzásfokúsága Magyarországon *rendszerszintű probléma*, és ezért ún. *pilot ítéletet* hozott az ügyben. A testület megállapította, hogy a büntetés-végrehajtási hatóságok a panaszosok számára nem biztosították az őket megillető személyes mozgásteret. A zsúfoltsághoz további nem megfelelő fogvatartási körülmények társultak (leválasztás nélküli WC, a szellőzés hiánya stb.). Határozat született arról is, hogy a megalázó körülmények miatt elszenvedett sérelmek hazai jogorvoslati lehetőségei nem kellő hatékonyságúak, mivel az elítéltek kizárólag polgári peres/nem peres eljárás keretében érvényesíthetik kártalanítási igényüket. A pilot ítéletben az EJEB arra kötelezte a magyar államot, hogy 6 hónapon belül dolgozzon ki egy akciótervet a büntetés-végrehajtási rendszerben fennálló strukturális problémák megoldására. Az EJEB javaslatai szerint ennek módja a fogvatartottak számának csökkentése pl. a szabadságelvonással nem járó büntetések és kényszerintézkedések (házi őrizet, stb.) szélesebb körű alkalmazásával – a megoldás tehát nem egyszerűen új férőhelyek létesítése. Az EJEB emellett úgy határozott, hogy a további, túlzásfokúságot sérelmező kérelmek elbírálását a pilot ítélet ellenére nem függeszti fel, vagyis a kb. 600 hasonló ügyben folytatja az eljárást – ezzel is emlékeztetve Magyarországot fenti kötelezettségére.

A döntés elfogadva, több szinten is látványos intézkedést tett a kormányzat a jogsértés felszámolására. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényt²³ (továbbiakban: Bv. tv.) által bevezetett reintegrációs őrizet jogintézménye a saját lakhelyen történő, elektronikus felügyeletet (annak tervezett további bővítését) hozta magával. A magyar kormány kötelezettséget vállalt arra vonatkozóan, hogy 2019-re több új börtön építésével, több mint 4500 új férőhely biztosításával járul hozzá a fogvatartás zsúfoltságának csökkentéséhez.²⁴ A sérelmes ügyekben az eljárás megkönnyítését célozza *2016 októberében*²⁵ az Országgyűlés által elfogadott törvény, melynek értelmében *lehetővé vált a nemzeti szintű jogorvoslat*. A fogvatartási körülményekkel elégedetlen elítéltek immáron hazai szinten is kaphatnak jogorvoslatot, nem kell a strasbourgi székhelyű bírósághoz fordulniuk.

4. A KÁRTALANÍTÁS LEHETSÉGES INDOKAI

Legfontosabb kérdés a fogvatartottak számára, hogy kinek, miért jár a kártalanítás? Az egyik kiemelt hivatkozási pont a *jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya*, ennek

²² A magyar államnak összesen 73900 eurót kellett megfizetnie hat panaszosnak.

²³ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

²⁴ Az új börtönök építése 2017-ben nem kezdődött el.

²⁵ 2016. október 25. napján elfogadott a büntetések, az intézkedések egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2016. évi CX. törvényt meghozatalával kívánt eleget tenni annak az elvárásnak, hogy biztosítsa az elítéltek számára a hatékony jogorvoslati rendszert az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények következtében elszenvedett sérelmeik miatt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

kapcsán szabályozandó kérdésként vetődött fel, hogy mit is tekintsen a magyar jog zsúfolt elhelyezési körülménynek. 2016. december 31. napjáig hatályban lévő szabályozás²⁶ értelmében, a zárkában vagy a lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kellett meghatározni, hogy minden elítélre 6 köbméter légtér, férfi elítélt esetén legalább 3 négyzetméter, női elítélt és fiatalok esetén 3,5 négyzetméter mozgástér jusson. Problémaként merült fel, hogy az akkor hatályos a magyar jogszabályban meghatározott többes elhelyezés esetén minimum mozgástér az előzetesen letartóztatottak kivételével kevesebb volt, mint a CPT által elvárt 4 m², amely viszont irányadó az EJEB joggyakorlatában. Ez a helyzet további jogvitára adhatott volna alapot, mivel az EJEB rendszerszintű probléma fennállása miatt a 3 és 4 m² közötti elhelyezés esetén az utóbbi időben elbírált ügyekben nem vizsgált egyéb kompenzáló körülményt (szabad levegőn tartózkodás, több kapcsolattartási lehetőség biztosítása, több hasznos elfoglaltsági lehetőség), hanem megállapította az egyezményesértést.

A kártalanításról szóló rendelkezések hatálybalépéséhez igazodóan 2017. január 1-jétől a magyar jogi szabályozásban a fogvatartottak együttes elhelyezése esetén az egy főre biztosítandó léttér egységesen a CPT ajánlásainak megfelelő 4 m²-ben határozták meg. A CPT újabb gyakorlata alapján azonban nem mozgástér (nettó alapterület), hanem *léttér* (bruttó alapterület) került meghatározásra, *amelyből csak az illemhely és a mosdó elhelyezésére szolgáló terület* – függetlenül attól, hogy a leválasztás fizikailag megtörtént-e vagy sem – vonandó le.

Másik lehetséges kárigény a fogvatartottak oldaláról, ha az *elhelyezés körülményei* nem megfelelőek, jelesül a *kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköznek*.²⁷ Nem mellesleg sértik a szabadságvesztés végrehajtásának elveit is, különösképpen a normalizáció tekintetében. (Pallo, 2017) A törvény kitér az illemhely elkülönítésének hiányára, a nem megfelelő szellőztetésre, a nem megfelelő világításra, a nem megfelelő fűtésre vagy a nem megfelelő rovarirtás által előidézett sérelmekre.²⁸ A jogszabályi megfogalmazás alapján a bírói gyakorlatra hárul annak meghatározása, hogy mit tekint kínzás tilalmába ütköző elhelyezési körülménynek. Az illemhely elkülönítésének a

²⁶ Lásd a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 121. § (1) bekezdését, miszerint férfi elítélt esetén legalább 3 m², női elítélt és fiatalok esetén 3,5 m² mozgástér volt biztosítandó.

²⁷ 1988. évi 3. törvényerejű rendelet, 1. cikk 1 pontja definiálja a kínzás fogalmát: minden olyan cselekmény, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlít-sék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatólagos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.

²⁸ Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdés.

hiánya, objektív, egyszerűen megállapítható tény (biztosított, vagy nem az elítélt számára) ugyanakkor a többi felsorolt körülmény bizonyítása, tisztázása a jogalkalmazót kihívások elé állítja. Míg a fűtés vonatkozásában jelenleg a 26/2016. OP szakutasítás VIII. fejezetének 57. pontja tartalmaz előírásokat, útmutatásokat,²⁹ addig a többi körülmény vonatkozásában erre előírás nincs, a bírói gyakorlatnak kell majd tisztázni pl.: mi minősül megfelelő rovarirtásnak, szellőztetésnek, ami komoly bizonyítási nehézségeket vet fel. (Sörös, 2017) Itt kell megjegyezni, hogy a Bv. tv. alapján kizárólag a kínzás tilalmába ütköző elhelyezéért jár kártalanítás, magáért az elítélt által a büntetés-végrehajtási intézetben elszenvedett kínzásból eredő kárért a polgárjogi kártérítési szabályok az irányadók.

5. A KÁRTALANÍTÁSI ELJÁRÁS

A kártalanítási eljárás tárgyalását megelőzően lényeges szólni arról a különbségről, mely elhatárolja a kártalanítást a kártérítéstől. A kártalanítás során a *jogszerűen okozott hátrányt, veszteséget kell megtéríteni*, ezzel szemben a kártérítés a Polgári Törvénykönyv fő szabálya szerint jogellenes károkozásról dönt, mely során a károkozó köteles az okozott kárt megtéríteni. Akkor mentesülhet a megtérítési kötelezettség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Kártalanítási eljárást indíthat:

- az elítélt – a kényszergyógykezelt, illetve az ideiglenesen kényszergyógykezelt kivételével – vagy más jogcímen fogvatartott személy (közérdekű munka, pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztést, elzárást töltő személy, őrizetben, előzetes letartóztatásban lévő személy, szabálysértési elzárást töltő személy stb.),
- védője,
- jogi képviselő az elítélt szabadulása után.³⁰

Ha a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiányából eredő alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény megszüntetése az adott büntetés-végrehajtási intézeten belül nem oldható meg, az intézet parancsnoka soron kívül megkeresi a BvOP elhelyezésért felelős szakterületét és kezdeményezi az elítéltnak a jogszabályban előírt élettér biztosítására alkalmas más intézetbe való átszállítását.³¹ A megtett intézkedés vagy annak elmulasztása miatt, továbbá,³² ha az átszállítás az elítélt kapcsolattartási jogát sérti, az elítélt és a védője a határozattal szemben a büntetés-végrehajtási bíróhoz felülvizsgálati kérelmet nyújthat be. A felülvizsgálati kérelemnek az átszállításra halasztó hatálya van.

²⁹ OP szakutasítás értelmében pl. ameddig az elítélt a lakóhelyiségben, zárkában tartózkodik 20C°, fürdőhelyiségben, zuhanyzóban 24 C°, étkező helyiségben 18 C° -nak kell lennie. Míg a belső folyosón, sportolásra alkalmas helyiségekben 18 C°, WC helyiségben 16C° hőmérsékletet kell biztosítani.

³⁰ Bv. tv. 10/A. § (5) bekezdés

³¹ Bv. tv. 144/B. § (5) bekezdés

³² Bv. tv. 144/B. § (6) bekezdés

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

Kártalanítási eljárás megindítására a jogalkotó egy 6 hónapos jogvesztő határidőt állapított meg, mely a kártalanítás alapját képező körülmények megszűnésétől számítandó, azzal, hogy ha az elítélt alapvető jogait sértő elhelyezési körülményekben átmenetileg, maximum 30 napig pozitív változás állt be (pl. biztosítva volt az elhelyezése során az előírt élettér) az nem jelenti az alapvető jogokat sértő körülmények megszűnését, azaz az elítélt kártalanítási igénye érvényesítésre nyitva álló határidő nem telik el.³³ Az átmenti rendelkezések között található meg a módosítást megelőző időszakokkal kapcsolatos kártalanítási igények érvényesítése, akként, hogy a 6 hónapos jogvesztő határidő 2017. január 01. napjával kezdődik azon elítéltek esetében,

- akinek az alapvető jogait sértő elhelyezési körülményei 2017. január 01. napját megelőző 1 évben szűntek meg, illetve
- aki kérelmet nyújtott be az EJEB-hez 16 és azt 2017. január 01. napjáig nyilvántartásba vették, kivéve, ha 2015. június 10. napját követően nyújtotta be a kérelmét, és ekkorra már több mint 6 hónapja megszűnt az alapvető jogait sértő elhelyezés körülmények.³⁴

5.1. A KÁRTALANÍTÁSI ELJÁRÁS FOLYAMATA

Kártalanítási kérelmet kizárólag azután lehet benyújtani, hogy bv. intézetnél panaszt terjesztett elő a fogvatartott, vagy védője az alapvető jogait sértő elhelyezési körülmények miatt, kivéve:

- ha az alapvető jogait sértő körülmények között eltöltött idő nem haladja meg a 30 napot,
- a Bv. tv. az átmenti rendelkezésben szabályozott – fentebb részletezett – esetet.

A panaszt a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokának 15 napon belül kell határozattal elbírálnia, mely ellen bírósági felülvizsgálatnak van helye. (Sörös, 2017) Ezt követően a kártalanítási igényt írásban kell előterjeszteni annál a bv. intézetnél, ahol fogva tartják, szabadulását követően pedig ahonnan szabadították, azzal a megkötéssel, hogy a kérelemben nyilatkozni kell, hogy az EJEB vagy polgári bíróság ítélte-e már meg kártérítést, sérelem díjat, feltűntetve az erre vonatkozó adatokat. Értelemszerűen, amennyiben már részére kártalanítást ítéltek meg, akkor arra ismételtlen nem tarthat igényt. Az intézet ezt követően a kérelmet – rendkívül rövid határidővel számolva – 15 napon belül (ha a kérelem több bv. intézetet is érint 30 napon belül) továbbítja véleményével, és az elítélt elhelyezési körülményeire vonatkozó adatokat tartalmazó kivonattal a büntetés-végrehajtási bírónak.

Ezt követően a *büntetés-végrehajtási bíró*

- 15 napon belül az iratok alapján dönt, vagy
- 15 napon belüli időpontra meghallgatást tűz ki, vagy
- 30 napon belüli időpontra tárgyalást tűz ki.

³³ Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdés

³⁴ Bv. tv. 436. § (10) – (12) bekezdés

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

A büntetés-végrehajtási bíróság az iratok alapján

1) a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül elutasítja (pl.: kérelem elkésett, azaz 6 hónapon túl nyújtották be, kérelmet nem a jogosult nyújtotta be, vagy már az EJEK/polgári bíróság a kérelemre érintett időszakra már megítélt a kártalanítást), vagy

2) az eljárást felfüggeszti (ha polgári bíróság előtt már per van folyamatban, illetve az EJEK előtt márt nyilvántartásba vett kérelem van, ezek érdemi elbírálásáig).

3) érdemben elbíráhatja az elítélt kártalanítási igényét.

Büntetés-végrehajtási bíróság meghallgatást tart, ha az elítélt meghallgatását tartja szükségesnek, vagy tárgyalást tűzhet ki.

Amennyiben a büntetés-végrehajtási bíróság kártalanítást ítél meg az elítéltnek, akkor határozatában:

- dönt a kártalanítás napi tételének összegéről (minimum 1.200,- Ft/nap, maximum 1.600,- Ft/nap),
- a kártalanítással érintett napok számáról. (Ezt ugyan a Bv. tv. 70/A. § (4) bekezdése nem említi, de a pénzbüntetés kiszabásához hasonlóan, a logika szabályai, és az egyértelmű határozatszerkesztés követelményének ez felel meg.)
- a kétféle szorzataként megállapított kártalanítás összegéről.
- A határozatban kötelezettséget vállal az állam vonatkozásában a kártalanítás összeg megfizetésére a határozat *kézzel írt részétől számított 60 napon belül*.

5.2. A KIFIZETÉST MEGELŐZŐ INTÉZKEDÉSEK

Amennyiben a büntetés-végrehajtási bíróság határozata jogerőre emelkedik, akkor azt megküldi az Igazságügyi Minisztériumnak, mely intézkedik a kártalanítási összeg kifizetéséről, de mielőtt az kártalanítási összege kifizetésre kerülne az elítélt részére, annak *összegét csökkentik* az alábbiak szerint:

- az elítéltet terhelő végrehajtási eljárás keretében érvényesített *gyermektartásdíj összegével*,
- a sértetteknek megítélt, a *kártalanítási eljárás során érvényesített (végrehajtás alá nem vont) polgári jogi igénye szerinti összeggel*,
- a sértet(ek)nek megítélt, végrehajtási eljárás során érvényesített követelésének összegével.³⁵

Ha a kártalanítás összege nem fedezi a kielégítendő követeléseket, elsősorban a gyermektartásdíj iránti követelést, majd a polgári jogi igényt és vele egy sorban a bűncselekmény

³⁵Az IM ugyanis a határozat kézhezvétele után a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar által szolgáltatott adatok alapján értesíti az illetékes végrehajtót az elítéltnek megítélt kártalanítás összegéről, és az mely követelés kielégítése végett foglalhatja le.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

miatt megállapított kártérítést vagy sérelemdíjat kell kielégíteni. Az elítéltek *kizárólag az ezek után fennmaradó összeg kerül kiutalásra*, vagy letéti számlájára történő átutalására.³⁶

6. AZ ÚJONNAN BEVEZETETT KÁRTALANÍTÁSI MECHANIZMUS A GYAKORLATBAN

A Belügyi Szemle 2017 végén megjelent - büntetés-végrehajtásra fókuszáló - tematikus lapszáma tartalmazza *Pázsit és Tallódi* kutatását a kártalanítási mechanizmus hatályosulást követő 6 hónapos időszak vizsgálatán keresztül.³⁷ A szerzők megállapításai között szerepel, hogy *„A kártalanítás iránti kérelmek száma erős korrelációt mutat az adott bv. intézetben uralkodó elhelyezési körülményekkel, vagyis a zsúfoltság mértékével.”* (Pázsit-Tallódi, 2017, 139. o.) A korrelációt befolyásoló körülményként határozható meg az intézetben elhelyezhető férőhelyek száma. Ezt alapozhatja meg a benyújtott kérelmeknek a férőhelyekhez mért eltérő aránya, amiből a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy *„a nagyobb létszámú bv. intézetekben a fogvatartottak fokozottabbnak élik meg a zsúfoltságot.”* (Pázsit-Tallódi, 2017, 139. o.) Példaként szolgált az alábbi állítás bizonyítására a vizsgált időszakban kiemelkedő kártalanítási kérelemmel szereplő néhány intézet: Szegedi Fegyház és Börtön (telítettség 142%), benyújtott kérelmek száma 675, a Budapesti Fegyház és Börtön (telítettség 152%), benyújtott kérelmek száma 635, Márianosztrai Fegyház és Börtön (telítettség 150%), benyújtott kérelmek száma 523.

Továbbá, vizsgálatukban 149 büntetés-végrehajtási bírói határozat indokolása alapján csoportosították az egyéb sérelmezett elhelyezési körülményeket:

- nincs elkülönített illemhelye a fogvatartottaknak,
- rovarok jelenléte a zárkában (csótányok, poloskák),
- kizárólag hideg víz áll rendelkezésre a zárkában,
- heti egyszeri zuhanyzási lehetőség adott a fogvatartottaknak,
- nem megfelelő a zárka szellőztetése,
- nem megfelelő intenzitású a téli időszakban megállapított fűtés (ritkábban fordult elő),
- szabadlevegőn végezhető testmozgás hiánya,
- megfelelő orvosi ellátás hiánya (kivételesen fordult elő),
- természetes fény hiánya (ritkábban fordult elő). (Pázsit-Tallódi, 2017, 141. o.)

A szerzők az elhelyezés körülményeire vonatkozó büntetés-végrehajtási bírói döntések vizsgálatakor megállapították, hogy a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütközés ténye nagyban függ attól, hogy azok tekintetében létezik-e kötelező előírás, pl. építésügyi szabályok, fűtési paraméterek, illetve hogy objektív alapon megítélhetők-e. *„Az iratok tanulmányozása alapján – bár az nem terjedt ki valamennyi törvényszékre – úgy tűnik, a bíróságok nem tekintik az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények közzé tartóznak a sétáló udvar méretét, az élelmezés minőségét, a kapcsolattar-*

³⁶ Bv. tv. 10/A. § (8) bekezdés

³⁷ A kutatás 2017. január 1.- 2017. július 14. közötti adatokat veszi figyelembe, 5202 kártalanítási kérelem vizsgálatával.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

tás gyakoriságát vagy például a telefonálás díját” (Pázsit-Tallódi, 2017, 142. o.) A kutatási eredményeit felhasználva megállapítható, hogy a kártalanítás kifizetésének teljesítése érdekében az Igazságügyi Minisztériumhoz 2017. július 15. napjáig 149 kártalanítási határozat érkezett be.

A pénzbeli kártalanítás napi tétele minimumának és maximumának (1.200-1.600,- Ft) törvényi rögzítése mellett, a kártalanítás mértékét a magyar szabályozás szerint a büntetés-végrehajtási bíró a napi tétel összegének meghatározásával és annak az egyezmény-sértő körülmények között töltött fogvatartási napok számának szorzataként számítja ki. A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy a bírói gyakorlat tükrében a kártalanítás mértékét jelentősen befolyásolja az elvárnál kisebb élettér és ehhez kapcsolódó magánszféra hiánya, melyet tovább ronthat a rossz elhelyezési körülmények jelenléte. *„A kialakulóban lévő gyakorlat szerint, ha nagyon súlyos fokú volt a zsúfoltság, főként, ha hosszabb időn át fennállt, már önmagában megalapozza a napi tétel felsőhatárának, vagyis az 1.600,- forintos összeg megállapítását. Ugyanerre vezet, ha a zsúfoltság mellé társul az illemhely elkülönítésének vagy önálló szellőzésének a hiánya.”*(Pázsit-Tallódi, 2017, 146. o.)

ÖSSZEGZÉS

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, az eltelt egy éves időszakról – a zsúfoltság felszámolását célzó intézkedéseiről és azok hatásairól – 2017. augusztus 31-ig vár tájékoztatást hazánktól. Ekkor dönt arról, hogy Magyarország által bevezetett intézkedések megfelelőnek bizonyultak-e. Negatív döntés esetén a fogvatartottak, illetve jogi képviselőik ismételten az EJEB-hez nyújthatják be kártérítési kérelmeiket.

Statisztikai adatok alapján 2016 novemberéig az EJEB-hez benyújtott kérelmek száma meghaladja a 6800-at. A magyar jogi szabályozás megfelelőségének téje nem csekély, vajon a Bíróság visszaadja-e nemzeti elbírálásra az ügyeket, vagy lefolytatja az eljárásokat. *„A Bíróság által kiszabott legkisebb összeg a magyar ügyekben 5000 euro (7-10 hónapos időtartamra), a legnagyobb kiszabott összeg 26.000,- euro (8 évtől 19 évig terjedő időtartamra) volt. Átlagban mintegy 15.000,- euro/fő kártérítés összeggel lehet számolni, ami a potenciális 6800 kérelmezőre számítva 102.000.000,- eurós költségvetési terhet jelenthet.”*(Pázsit-Tallódi, 2017, 146. o.)

A kártalanítási eljárást és az azt övező személyi és anyagi forrást igénylő állami ráfordítást központba állítva újra felmerül a kérdés, hogy elégségesnek bizonyul-e a kormányzatok által a kártérítésbe és a jövőbeni börtönépítésekbe investált milliárdok elköltése. Lenne-e más, leginkább szakmai válasz a felmerült helyzetre? Ezt felismerve és erre reagálva született meg az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a túltelítettség kezelésével kapcsolatos ajánlása 1999-ben.³⁸ Mely szerint minden tagállamnak egy racionális és koherens büntetőpolitikát kell kialakítania, amely az elkövető bűnmegelőzésére, a fogvatartottak reintegrációjára és az egyéniesített büntetés-kiszabásra koncentrál. Ugyancsak a fent emlí-

³⁸ R(99) 22. ajánlás a börtönök túltelítettségéről és a börtönépítések növekedéséről.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

tett ajánlás fogalmaz meg néhány sarkalatos alapelvet a túltelítettség csökkentése érdekében. A legfontosabb talán ezek közül, hogy a személyi szabadságtól való megfosztás csak végső esetben lehetséges alkalmazni. Az ajánlás kiemeli, hogy a börtönök építése csak kivételesen történjen, ugyanis nem ez a megoldás a túltelítettség csökkentésére, e mellett utal arra, hogy dekriminalizálni kell bizonyos bűncselekménytípusokat. Fontos szerep hárul a szakmai elemzőkre, a túltelítettséghez vezető okok vizsgálatakor (milyen típusú bűncselekmények vezetnek a hosszú távú szabadságvesztéshez, melyek a bűnözés előnyei, és milyen társadalmi attitűdök érvényesülnek). Végül, de nem utolsó sorban a túltelítettség szubjektív élményének csökkentésére a lehető legnagyobb mértékben lehetővé kell tenni a családdal való kapcsolattartást. Mindezek elérhetővé teszik, hogy azok a princípiumok és értékek érvényre juthassanak, amelyek garanciális jellegűknél fogva biztosítják a végrehajtás törvényességét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Börtönstatisztikai Szemle. 2015/1. BvOP kiadványa
bv.gov.hu/download/3/c2/f0000/Bortonstatisztikai%20Szemle%202015%201.pdf
letöltve: 2018.01.22.
2. Földesi Tamás (1988): Az emberi jogok univerzalitása és az állampolgári jogok partikularitása. *Fundamentum* 4/1998
3. Juhász Zsuzsanna (2014): FORUM: ACTA JURIDICA ET POLITICA 4. Az európai börtönügy alapelvei acta.bibl.u-szeged.hu/36364/1/juridpol_forum_004_001_139-155.pdf letöltve: 2017. 12. 20.
4. Nagy Anita (2016): A túlzásúfoltosság a büntetés-végrehajtási intézetekben, figyelemmel a nemzetközi szabályozásra. *Jogelméleti Szemle*, 2016/1.
5. Nagy Anita (2017): Büntetés-végrehajtási jog európai kitekintéssel. Bíbor Kiadó
6. Pallo József (2012): Modernizációs csomópontok "da lege ferenda" a magyar büntetés-végrehajtási jogban. www.uni-kolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Pallo%20J%F3zsef.pdf
/letöltve: 2017. 11.23./
7. Pallo József - Forgács Judit (2015): Vonzások és választások. Aktuális kihívások és lehetséges válaszok a magyar börtönügyben. *Belügyi Szemle*, 2015/11.
8. Pallo József (2016): Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban. In: Hack Péter, Horváth Georgina, Király Eszter (szerk.) *Kodifikációs Kölcsönhatások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2016.
9. Pallo József (2017): Karakteres elvek és értékek napjaink büntetés-végrehajtási jogában. *Belügyi Szemle*, 2017/10.
10. Pázsit Veronika – Tallódi Zoltán (2017): Börtönzsúfoltosság kontra nemzetállamok, *Belügyi Szemle* 2017. 11-12. sz.
11. Sörös László (2016): Napidíj az elítéltek, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekért - avagy 2017. január 01. napján hatályba lépő kártalanítás szabályok a 2013. évi CCXL törvényben. *Jogi Fórum. Publikáció.*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

www.jogiforum.hu/files/publikaciok/soros_laszlo_napidij_az_eliteltnek_2017-es_kartalanitasi_szabalyok%5bjogi_forum%5d.pdf /letoltve: 2017.08.02./

12. Varga és mások kontra Magyarország. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete, 2015. márc. 10.
13. helsinki.hu/wp-content/uploads/Varga_v_Hungary_osszefoglalo.pdf
letöltve 2016.10.14.
14. 13. Vókó György (2014): Magyar büntetés-végrehajtási jog.
www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_vegrehajtasi_jog/ch01s03.html /letoltve: 2017. 11.23./